

Jumaliston juomingit

*Väliin on Zeus kirkas,
väliin hän sataa.*

Theokritos

1. Lemminkäisen virsi alkaa useimmiten seuraavalla kauniilla johdannolla:

*Savu saarella palavi, tuli niemen tutkaimessa.
Pieni on sodan savuksi, suuri paimosen tuleksi.
Hankki Päivölä pitoja, jumalisto juominkeja.*

Mitä ovat Päivölän pidot, jumaliston juomingit? Mitä merkitsevät sanat *Päivölä* ja *jumalisto*?

Useiden runon toisintojen johdannossa kuvataan tämän jälkeen laajasti pitovalmistuksia, erityisesti oluen valmistusta. »Oluen seppona» on esimerkiksi Osmonen, kertonimeltään Kalevainen. Tässä yhteydessä kiinnostaa kuitenkin eniten muudan näitä harvinaisempi nimi:

Saarivo oloista keitti, väkivettä väännätteli	SKVR II: 220
Soarivo olutta keitti kuiven puutsin urtijalla	I: 710
Šuojero olutta keittää, väkivettä väännättäyvi	II: 226
Saarelain olutta laati, Kapo kaljoa rakenti	I :713
Saarelainen olutta keitti pikkusella kattilalla	II: 207
Soarell' olutta keitti väkivettä väännätteli	II: 217

Mikä on *Saarivo*, *Soarivo*, *Šuojero*, *Saarelainen*?

Pitoihin kutsutaan rujot, rammot, verisokeat, mutta Lemminkäistä ei. Tästä huolimatta Lemminkäinen varustautuu matkalle:

Lähden Päivölän pitoihin, jumaliston juominkihin,

lausuu hän äidilleen. Tai:

Lähden Päivölän pitoihin, Soarijalan juominkeihin.

Kaikki johdannossa tapaamamme nimet, *Päivölä*, *jumalisto* ja *Soarija*-, esiintyvät näissäkin säkeissä.

2. Tarkastelkaamme lähempää näitä säkeitä. Eri toisoinnoissa on säe »Lähden Päivölän pitoihin» yleensä stereotyyppisesti sama. Kuitenkin siinä esiintyvä nimi jonkin verran vaihtelee: *Päijylä, Päijölä, Päivien, Päivösen*. Joskus, usein vain yhdessä ainoassa toisinnossa, se on korvattu esim. seuraavilla, muistakin yhteyksistä tunnetuilla nimillä: *Väinölä, Pohjola, Paimola, Ilpola, Imbola, Vuojola, Hiitola, Hietola, Härkölä*. On varmaa, että säkeessä edustaa nimi *Päivölä* aitoa kantaa.

3. Suomalaisen muinaisrunon kertosäe on kiintoisa siinä suhteessa, että se todella »kertaa» pääsäkeen ajatuksen, tosin monesti tuota ajatusta vivahdutellen, supistaen tai laventaen. Tämän tietäen voimme a priori olettaa, että säkeen »Lähden Päivölän pitoihin» kertosäkeen sisällys on läheinen pääsäkeen sisällykselle ja että siinä tavattava nimi on ainakin likipitäen samamerkityksinen kuin pääsäkeen nimi *Päivölä*.

Vienassa lauloi Arhippa Perttunen tuon kertosäkeen Elias Lönnrotille seuraavassa muodossa: »Sariolan juominkeihin» (I: 759). Muissa toisoinnoissa on *Sariola*-nimen tilalla seuraavia nimiä: 1) *Soarijala, Suarijola, Soarijuhla, Saarijoola*, 2) *Soarioinen, Soarivoin*, 3) *Saarijoukko, Suarijoukko, Soarjoukko, Saarenjoukko, Sorajoukko*, 4) *Salajoukko, Salojoukko*, 5) *Suuri joukko, Iso joukko*, 6) *Hyvä joukko, Häjin joukko, Lemmon joukko*.

Nimissä esiintyy siis ensiksikin paikallisuutta ilmaiseva — ei, se on käsitykseni, deminutiivinen — *-la*-johdin (esim. *Sario-la*). Toiseksi siinä on paikan asujameen viittaava *-inen*-johdin (esim. *Soario-inen*). Omituinen yhdyssana, jonka jälkiosana ensi katsannolta luulisi olevan *-joukko*-sanan, lienee tavattava toisin: esim. *Saarijo-ukko, Sorajo-ukko, Suurijo-ukko, Šoarjo-ukko*; sellaiset muodot kuin *Suuri joukko, Iso joukko, Hyvä joukko* jne. olisivat siis kansanetymologiointia. Runossa puhuteltaisiin siis Päivälän pidoista ja utoanimisen Saarijo-ukon eli Saarioisen tai Saariolan juominkeista. Kohtasimme kantasanan *Saarivo* jo toimeliaana oluenkeittäjän nimenä runon johdantosäkeissä.

Saarivo-sanan etymologia ei ole ratkaistavissa *saari*-sanan avulla. Miksi kaikille tuttu sana olisi vääntynyt jos jonkinlaisiin muotoihin? Miksi olisi tapahtunut esim. kehitys *Saarijoukko* > *Salajoukko*? Ei se ole ratkaistavissa myöskään *sala*-sanan avulla. Miksi olisi esim. *Salajoukko* kehittynyt asuun *Sorajoukko*? — Oletan, että kysymyksessä on laina venäjän kielestä. Venäjässä nimittäin tavataan sana *žárëvo* 'Röthe am Himmel', *zarjá* 'Morgenröthe, Abendröthe'. *Žárëvo*-sana on karjalaan helposti antanut muodot *saarivo, saarijo*.

Oluen keittäjänä on siis *Žárëvo* 'Rusko'. Lemminkäinen lähtee *Žárëvo-ukon* (*Saarijo-ukon* > *Saari-joukon* jne.) tai *Žárëvo-isen* (> *Saarivo-isen*) tai *Žárëvo-lan* (> *Sario-lan, Suorijo-lan*), ts. 'Rusko-ukon', 'Ruskoisen', 'Ruskolan' juominkeihin.

Tulkintaa voidaan vahvistaa. Eräässä uhtualaisessa toisinnossa (I: 846) oluen keittäjänä ei esiinny *Saarivo*, vaan *Koioitar*, so. 'Koitar, Sarastuksen neito, Eos'. Eräässä toisinnossa taas mainitaan samassa funktiossa *Ilman ukko* (I: 728).

4. Päivölä-sanana kertosanana selitettynä saavun itse Päivölä-sanaan.

Päivölä on tietysti *päivä*-sanana johdos. Päivä on 'sol, söder, dagsljus, dag'. Päivölä voisi siis olla esim. 'paikka, jossa on aurinko', 'eteläinen seutu' tai 'paikka, jossa on valoa'. Vaihtoehdoista lienee hyväksyttävä viimeksi mainittu, onhan kertosanana merkitys samantapainen: esim. *Sariola* (< *Zárëvola*) on 'Ruskola'. Ulkomaiset paraleelit, joiden käsittelyyn nyt siirryn, osoittavat puolestaan, että Päivölä-nimi on semanttisesti erittäin kiintoisa.

Päivä-sanamme merkitysvastine on sanskritissa *dyaús* 'päivä', latinassa *dies* 'päivä'. Indo-eurooppalaisen sanan alkumerkitystä valaisee esim. sanskritin sana *dīdēti* 'säteillä' ja kreikan sana *dialos* 'säteilevä'. Päivä-käsitettä kuvataan siis sanalla, joka liittyy valon säteilyn käsitteeseen; se on 'vuorokauden aika, jolloin valo säteilee'. Mutta mainittu sanskritin *dyaús* merkitsee 'päivän' ohella myös 'taivasta'. 'Taivas'-merkitys on alunperin niinkään kreikkalaisella taivaanjumalan nimellä *Zeus, Zevs*, boiot. *Deus* (< **diēus*). Tarkemmin sanottuna *zeus, deus* on 'kirkas, hohtava päivätaivas', kuten osoittavat sanan johdokset *en-dios* 'mittäglich', *ey-dios* 'calm, fine, clear, of air, weather, sea', *ey-dia* 'fair weather'. Samaan sanapesyeseen kuuluu alkugermaanin **tīwaz*, johon asuun mm. islannin *Týr*-jumalan nimi palautuu. Tutkijat ovat osoittaneet, että indogermaanit — samoin kuin monet muutkin kansat — ovat mielessä tai toisessa »ylentäneet sydämensä taivaan puoleen», ts. palvoneet näkyvää, valoisaa taivasta. Syistä, joita tässä ei käy selittäminen — ja selitysyriksiä on legio — he alkoivat käsittää taivaan elolliseksi olennoiksi (esim. lehmän, sonnin, ihmisen hahmoiseksi). Edellä mainitut *Zeus* ja *Týr* eivät siten enää merkitse 'taivasta', vaan 'taivaan hallitsijaa, taivaan isää, taivaan jumalaa'. Esimerkiksi roomalaisten *Ju-ppiter* 'Taivas-isä' kuvastelee tätä lopputulosta. Kuitenkin sanotaan edelleen: *Sub Jove* 'taivaan alla'; sanotaan myös: Toisinaan Zeus on kirkas, toisinaan hän sataa.

Paralleelisesti on selitettävissä ostjakkien taivaanjumalaa merkitsevien sanojen kehitys. Taivaanjumalan nimi *Sānka* merkitsee kaikkialla myös 'taivasta'. Eikä siinä kyllin: se merkitsee lisäksi — ja siinä piileekin alkumerkitys — 'valoisaa, kirkasta, valoa, kirkkautta'. Lopuksi mainitsen — monien samantapaisten joukosta — muinaisten sumerien taivaanjumalan nimityksen: se on *dingir*. *Dingir*-sanana ideogrammi on sama kuin 'taivasta' merkitsevällä sanalla; akkadin kielessä *dingir*-sanana vastaa *ellu* 'klar, leuchtend'. Sarja: 'taivaanjumala'—'taivas'—'valoisaa, kirkas' on siis löytynyt myös Mesopotamiasta.

Lemminkäisen virran Päivölä-nimi avaa, kun edelliset maininnat otetaan

huomioon, seuraavan näköalan: Kantasana on *päivä*, jonka merkitys on verrattavissa latinan sanaan *dies*. Sana *dies* kuuluu samaan pesyeeseen kuin *deus* 'taivas > taivaanjumala'. 'Taivas'-käsite on monissa kielissä johdettavissa 'valoisan, kirkkaan, loistavan' käsitteestä. Päivölä on siis 'valoisa taivas'.

Kun *zárëvo* sanaa käsitellessämme näimme, että Lemminkäinen menee joko 1) Ruskolaan, so. paikkaan, jossa on ruskoa, siis aamutaivaan maille tai 2) aamutaivaan mailla olevan »ukon» luo, olemme Päivölää käsitellessämme joutuneet toteamaan, että hän menee paikkaan, jossa on valoa, siis yleensä taivaan maille.

5. Päivölän kertosanana esiintyy siis *zárëvo*-sanaan palautuvia sanoja. Mutta toisaalta, kuten jo näimmekin, tavataan koko joukko toisintojen säkeitä, joissa esiintyy tärkeään *jumala*-sanaan palautuvia *Päivölän* kertosanoja:

Nyt on Päivölä pivossa, Jumalan joukko juomingissa.	I: 802
Elä lähe Päivälän pihtohki, Jumalaizen juomingihki.	I: 709
Tuonnebo Päivölän pitoihin, Jumalisten juomingihin	VII: 810
Lähen Väinölän pidoh, Jumaliston juominkih	VII: 809
Lähen Imbolan pitoih, Jumaliston juomingih	VII: 815
Tuonne Hiitolan pitoihin, Jumalisten juominkihin	VII: 812

Jumala-sanaa — joka kuuluu vanhimpiin kirjallisuudessa tunnettuihin suomalaisiin sanoihin, mikäli otamme huomioon Thorer Hundin ja Karlin kertomuksen bjarmien *jómalista* vuodelta 1026 — ei käsitykseni mukaan ole tähän mennessä täysin tyydyttävästi selitetty. Heikki Paasonen lausui, että jumalan kantasuomalainen merkitys 'deus' palautuu varhaisempaan merkitykseen 'taivaallinen (olento)'; hän myös huomautti, että kantasana **juma* on merkinnyt 'taivasta'. Tšeremissin *jumo* onkin todella, paitsi 'jumala', myös 'taivas'. Lauri Hakulinen puolestaan huomautti esim. virolaisesta sanaliitosta *päeva jume* 'erste Morgenröthe' (Wiedemann) sekä sanasta *jume* 'kasvojen väri' (esim. *jume tuleb* 'tulee punaiseksi'). Kun Heikki Paasonen oletti *jumalan* merkityksenkehitykseksi 'taivaallinen' > 'jumala', Lauri Hakulinen arveli, että merkityksenkehitys on ollut 'valohämy' > 'varjo' > 'haamu' > 'henkiolento' > 'jumala'.

Käsitykseni on, ettei kumpikaan tutkija ole täysin oikeassa. Jumala ei ole < taivaallinen (olento), ei liioin < henkiolento < haamu. Jumala 'deus' on < 'taivas'. 'Taivas' on < paikka, jossa on tietynlaista valoa, säteilyä, »*jumaa»; siitä paikallisuutta ilmaiseva *-la*-johdin. *Päivölä* on samoin < 'taivas'. Tämäkin taivas on < paikka, jossa on valoa, »päivää». Vihdoin on *Sariola* < aamutaivas. Aamutaivas on paikka, jossa siinäkin on valoa, tällä kertaa aamuruskotusta, »zárëvoa». — Selitystä kaipaa edellä mainitsemani **juma*-sanalle

antamani merkitys 'valo, säteily'. Suomessa tunnetaan verbi *jumottaa, jumittaa* (esim. päätäni *jumottaa* 'mitt huvud värkar'), *jumoa* (esim. *jumoo* silmää), 'värkä', *juumoa* 'värkä, smärta'. Sanojen alkumerkitys on 'säteillä (kipua)'. Verrattakoon tähän sanuetta *koi, koje* 'sarastus' ~ *kojottaa* 'kivistää lievästi'; tai sanuetta *valo* 'lux, lumen' ~ *valo* (esim. *luuvalo*), viron *valu* 'dolor, Schmerz'. Paralleelit osoittavat, että *jumoa*-sanaperheen sanojen alkumerkitys on 'säteillä (valoa)'.

Lemminkäinen menee siis 1) paikkaan, jossa on valoa, siis taivaaseen eli *Päivölään*, 2) paikkaan, jossa on aamuvaloa, ruskotusta, siis aamutaivaaseen eli *Zárëvolaan*; tai aamutaivaassa olevan »ukon», *Zárëvo-ukon* luo, sekä vihdoin 3) paikkaan, jossa ovat *jumaliset*, jossa on *jumalisto, jumala*-nimisen paikan asukkaat, paikan, missä on valoa.

6. Kaikissa käsittelemissäni sanoissa on semanttisesti paljon yhteistä. Jokaisessa niissä piilee asiaydin 'loistava, kirkas, valoisa'. Jokaisella on merkitys 'taivas' — nähtävästi lähinnä 'aamutaivas, jossa on valoa; taivas, jota aamurainkko valaisee'. Päivölä-sana ei vastaa 'deus, gud' käsitettä; runossa puhutaankin myöhemmin Päivölään isännästä. Sariola-sana muunnelmineen ei ole persoonallinen olento — runossa puhutaan toisaalta *zárëvo-ukosta*. *Jumala* ei tässä runossa ole 'deus', vaan 'taivas', siksi runossa puhutaan *jumalaisesta*, olennosta, joka on taivaassa; *jumalistosta*, jumala-paikan eli taivaan asukkaista.

Eräiden korkeiden uskontojen piirissä — edellä mainitsin sumerit ja kreikkalaiset — taivas-k ä s i t e nimineen päivineen siirtyi syystä tai toisesta uuteen funktioon: deus-k ä s i t t e e k s i. Sama prosessi tapahtui myös Suomessa, kenties korkeampien uskontojen ulottaessa vaikutuksensa tänne. Lemminkäisen virressä tätä käsitteen ja nimen siirtymistä ei ole havaittavissa. *Jumalalla* ymmärretään sen piirissä nimenomaan taivasta, ja mikä kiintoisaa, virressä tavataan kaksi muuta tämänmerkityksisen jumala-sanana synonyymia: *Päivölä* ja *Sariola* muunnelmineen.

7. Useiden kansojen käsityksen mukaan se »taivas», jonne vainajat kootaan, sijaitsee idässä tai itäisen taivaanrannan takana. Eräässä egyptiläisessä vainajainkirjassa sanotaan, että »kuolleet saavat korjata eloa itäisten sielujen kanssa kaislakedoilla». Gilgameš-epoksen mukaan vainajala on auringonnousun seudulla: »Yksitoista kaksoistuntia kun kulkenut oli, hän saavutti auringonnousun. Kaksitoista kaksoistuntia kun kulkenut oli, niin vallitsee kirkkaus.» Atsteekit puhuvat aamuruskon seutujen taivaasta; sinne, auringon taloon, kerääntyvät kaatuneiden sotilaiden sielut. Pomo-intiaanien käsityksen mukaan vainajat asustavat auringon valosta kirkkaalla seudulla. Armenialai-

set puhuvat kuolemanjälkeisestä »valoparatiisista». Suomalaisessa vanhassa virsikirjassa lauletaan:

*Ratk' Taivasa, ratk' Taivasa
Siell' kirkkaus paistaa.
Eip' auringon kirkkaus
Niin kirkkast' valista,
Kuin kirkkaus Taivasa,
Kuin kirkkaus Taivasa.*

Taivaan kirkkaus on taivas-vainajalan merkittävin kriteeri.

Paitsi aamuruskon mailla, siellä mistä aurinko kohoaa, kuvitellaan vainajien asustavan iltaruskon mailla, lännessä. Siellä oli esimerkiksi kreikkalaisten Elysiön, jonne jumalten suosikit, kuolemaa kokematta, pääsivät maallisen vaelluksensa päättyessä; »siellä' elo ihmisten kevyt, huoleton vienona vierii». Jotkut kansat taas kuvittelevat vainajien — erityisesti sankarivainajien — vietävän elämänsä revontulten mailla: nytkin kysymys on taivaan kirkkaudesta. Niin kuin kreikkalaiset erikoisvainajat elävät huoletonna elämää iltaruskon mailla, siten Kamtšatkan meritšuktšien sankarivainajat pelaavat revontulten leimutessa palloa; eskimot sanovat pallon olevan mursun pää. Virolaiset kertovat, että revontulten leimutessa yöilmojen taistelijat iskevät toisiaan tulisilla miekoilla tai että enkelit sotivat keskenään palavat päreet käsissä. Tämänlaiset käsitykset ovat perin yleisiä.

8. Lemminkäinen matkustaa Päivölään, Sariolaan, jumaliston luo nimenomaan ottaakseen siellä osaa pitoihin. Alkaen egyptiläisistä pyramiditeksteistä valoisian taivas-vainajalan kriteerinä ovat siellä vietetyt ylelliset juhlapidot. Kun helvetissä tai maanalaisessa tuonelassa vallitsee nälkä, kun vainajat saavat ruoakseen katuojan perkeitä ja juomakseen kaupungin huuhteluvesiä, kuten Gilgameš-epos sanoo; vuohenvirtsaa, kuten muinaisskandinaavinen Skirnismál-runoelma sanoo; multaa, kuten Egyptin vainajainkirjoissa mainitaan — taivas-vainajalaan päässeiltä ei lopu ruoka ja juoma. Egyptiläisessä auringonjumalan palatsissa, johon jokainen vainaja pyrkii, Iarun kentällä, järjestetään pitoja. Antillien karaibien sodassa kaatuneiden vainajain sielut viettävät kuoleman saarilla ainaisia pitoja ja tanssivat sotatansseja. Atsteekkien auringon talon pitoihin pääsevät mukaan vain sodassa kaatuneet. Muinaisskandinaavien Valhallassa nauttivat sodassa kaatuneet alituisen uudistuvan Sæhrímnir-karjun lihaa ja juovat pidoissaan simaa. Viimeksi mainituissa — samoin kuin edellä selostetuissa revontuli-taivaissa — asustavat siis kaatuneet sotilaat. Muhamettilaisten ja kristittyjen taivaassa tulevat samoista pöydän riemuista osallisiksi oikeauskoiset. Niinpä muhamettilaisten paratiisissa

on katettu ruokapöytä, täynnänsä hyvänhajuisia, maukkaita herkuja. Ja suomalainen virsikirja tarjoaa uskoville gastronomisesti tasaveroisen aterian:

*Jumalan oman pöydän
Tykönä oivallist
Siell Ehtollista syödän,
Herkuista makeist';
Elämän puusta ratki,
Me runsast ravitan,
Elämän lähteest kaikki
Ijäti juotetan.*

9. Tuonne valoloistaiseen taivaaseen, Päivölään, halusi siis lieto Lemminkäinen matkustaa ottaakseen osaa pitoihin, joissa jumalan asukkaat nauttivat aamuruskon keittämää »miesten juomaa, säikkyväistä, läikkyväistä, kynnen päällä seisovaista».

MARTTI HAAVIO

Le banquet des dieux

Les correspondants du mot finnois *jumala* 'dieu' dans les langues apparentées démontrent que, selon toute apparence, ce mot n'a pas désigné à l'origine l'entité appelée en latin *deus*. Heikki Paasonen attira déjà l'attention sur le mot tchéremisse *jumo*, qui, outre 'dieu', désigne aussi le 'ciel', supposant que le mot originel hypothétique **juma* avait désigné le 'ciel'. Il considérait que l'évolution sémantique de *jumala* avait été 'être céleste > 'dieu'. Lauri Hakulinen a relevé le mot estonien *jume* 'teint du visage', qui, dans l'expression *päeva jume*, a la signification 'première lueur du jour'. Selon lui, l'évolution sémantique aurait été 'demi-obscureté' > 'ombre' > 'fantôme' > 'esprit' > 'dieu'. Ce problème reçoit une élucidation ultérieure intéressante du poème populaire où l'on décrit le départ de Lemminkäinen pour le banquet de *Päivölä*. Dans les refrains des variantes, ce banquet organisé dans une région mythique s'appelle aussi le festin de *Sariola* ou de *Saarijoukko*, etc., et le banquet de *jumalisto*, littéralement des dieux. Les mots *Päivölä*, *Sariola* et *jumalisto* sont donc employés dans le poème comme des synonymes qui se précèdent les uns les autres. *Päivölä* a été formé au moyen du suffixe à valeur locale *-la* du mot *päivä* 'soleil, lumière du jour,

sud'. *Päivölä* pourrait donc désigner 'le lieu où se trouve le soleil', 'la contrée méridionale' ou 'un lieu éclairé (par le soleil)'. Pour ce qui est des poèmes relatifs à Lemminkäinen, c'est la dernière des hypothèses qui doit être retenue. Cette supposition est appuyée par la constatation que le nom parallèle de *Päivölä*, *Sariola*, a selon toute apparence comme point de départ un emprunt au russe: *zärevo* 'rougeur répandue sur le ciel', *zarjá* 'rougeur de l'aurore, du coucher du soleil'. En carélien, *zärevo* a pris les formes *saarivo*, *saarijo* (que l'on trouve dans des variantes du poème), et, partant de celles-ci, on a créé *Sario-la* 'lieu où se trouve la rougeur'. Dans le poème, on dit que *Saarijoukko* prépare de la bière, ce nom devant sans doute être analysé **Saarijo-ukko*; la dernière part, *ukko*, est un nom usuel de dieu dans les poèmes (littéralement, 'vieil homme'). Dans une des variantes du poème sur Lemminkäinen, c'est *Koitar*, 'la vierge de l'aurore' (finnois *koi* = 'aurore') qui prépare la bière, dans une autre par contre *Ilman ukko* 'le vieil homme (ou le dieu) de l'air'. La désignation parallèle du banquet de *Päivölä* et de *Sariola*, »*jumaliston juomingit*» (littéralement, 'le banquet des dieux'), fait aussi allusion au ciel qui répand la lumière. Il est

possible que l'étymon *juma* ait désigné 'la lumière, le rayonnement'; cf. le finnois *jumottaa*, *jumoa* 'irradier (une douleur)', le finnois *kajottaa* 'faire sentir une légère douleur' (< finnois *koi*), le finnois *valo* 'lumière, douleur' (par ex. *luuvalo*, littéralement 'lumière des os', =rhumatisme), l'estonien *valu* 'douleur'. Le mot *jumala* a sans doute désigné à l'origine 'un lieu où il y a de la lumière, qui rayonne', le dérivé collectif qui en a été tiré, *jumalisto*, étant l'appellation des habitants du lieu nommé *jumala*. L'évolution sémantique 'lumineux, clair' > 'ciel' > 'dieu' est un phénomène que l'on trouve très souvent dans les représentations que les divers peuples se font de dieu. Le nom du dieu du ciel des ostyaks, *Sāṅkə*, désigne en outre le 'ciel' et aussi ce qui est 'clair, lumineux'. On peut en dire de même du nom du dieu sumérien du ciel, *dingir*. Les Grecs désignaient par le mot *Zeus* aussi le 'ciel diurne', et, chez les Romains, nous trouvons l'expression *sub Jove* 'à ciel ouvert'. Le sanscrit *dyāus* 'jour, ciel', *dīti* 'rayonner', le

grec *dialos* 'rayonnant', *Zeus* 'dieu, le ciel', le latin *dies* 'jour', *deus* 'dieu' sont tous de la même famille. Ces matériaux comparatifs, qui pourraient être multipliés, semblent permettre l'assertion que les mots *Päivölä*, *Sariola* et *jumalisto* du poème sur Lemminkäinen jettent littéralement de la lumière sur les plus anciens éléments sémantiques du mot *jumala*. Le motif du banquet sur le ciel matinal de l'est fait certainement allusion à l'idée du pays des morts situé dans la région de l'aurore, où règnent une abondance et des plaisirs paradisiaques. Il y a lieu de noter que ce royaume idéalisé des morts, destiné souvent expressément aux héros défunts, se situe dans la direction d'un phénomène lumineux particulier, par exemple dans la région de l'aurore, comme se l'imaginaient les Égyptiens, les Babyloniens et les Aztèques, ou dans celle du coucher du soleil, comme l'Élysée des Grecs, ou encore dans le flamboiement des aurores boréales, comme le croient les peuples des régions arctiques.

MARTTI HAAVIO